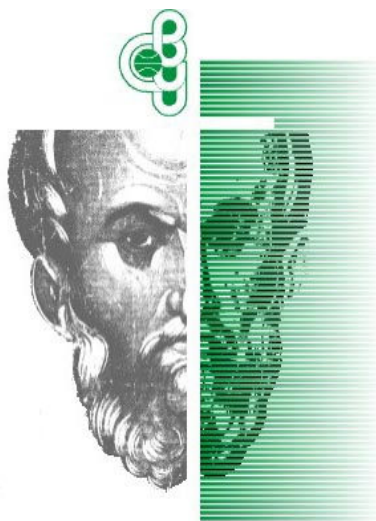


ВАРНЕНСКИ СВОБОДЕН УНИВЕРСИТЕТ
“ЧЕРНОРИЗЕЦ ХРАБЪР”
ФАКУЛТЕТ “МЕЖДУНАРОДНА ИКОНОМИКА И АДМИНИСТРАЦИЯ”
КАТЕДРА “АДМИНИСТРАЦИЯ И УПРАВЛЕНИЕ”



АНЕЛИЯ ВЕНЕЛИНОВА ПЪРЖАНОВА

ПРОТИВОРЕЧИЯ И КОНФЛИКТИ В СОЦИАЛНОТО ОСИГУРЯВАНЕ
(АЛТЕРНАТИВНИ ПОДХОДИ И МЕТОДИ
ЗА РАЗРЕШАВАНЕТО ИМ)

АВТОРЕФЕРАТ

На дисертационен труд
за получаване на образователната и научна степен „доктор”
по научна специалност
„Организация и управление извън сферата на
материалното производство”

Научен ръководител:
Проф. д-р Йордан Христосков

Рецензенти:
Проф. д-р Павел Павлов
Проф. д-р Георги Шопов

Дисертационният труд е обсъден и насочен за защита пред научно жури от катедра “Администрация и управление” при факултет “Международна икономика и администрация” на ВСУ „Черноризец Храбър” – гр. Варна.

Дисертационният труд, с обем от 166 страници, се състои от въведение, изложение в три глави, заключение, списък с използвана литература и шест приложения. Съдържанието на всяка от главите е разпределено в отделни параграфи. Списъкът на използваната литература се състои от 68 бр. заглавия на български и английски език.

Авторът на дисертационния труд е докторант на самостоятелна подготовка в катедра “Администрация и управление” при факултет “Международна икономика и администрация” на ВСУ „Черноризец Храбър” – гр. Варна

Защитата на дисертационния труд пред Научно жури ще се състои на2013 г. отч. в, на заседание на Научното жури. Материалите по защитата са на разположение на интересуващите се в канцеларията на катедра “Администрация и управление” към факултет “Международна икономика и администрация ” на ВСУ „Черноризец Храбър” при секретар на катедрата.

I. ОБЩА ХАРАКТЕРИСТИКА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

1. Въведение

Бързо протичащите процеси на глобализация, разрастването на капиталовите пазари с периодичните финансови кризи, развитието на информационните и комуникационните технологии и социалните мрежи, както и ускорените интеграционни процеси и формирането на европейското административно пространство, породиха нови предизвикателства пред България.

Всички тези общо дефинирани процеси, поотделно и в своята съвкупност, оказват съществено влияние и върху вече изградени, или изграждащи се системи на обществени отношения, каквато е социално-осигурителната система на обществото. Необходими са нови подходи за справяне с предизвикателствата в пенсионните системи, в съответствие с последователните заключения на Европейския съвет, който призовава за по-тясна координация на икономическите и социалните политики.

Насочеността на дисертационното изследване е към актуалните проблеми в изградената и развиваща се социално-осигурителна система в България и преди всичко възникващите противоречия и конфликти в тази система. За решаването на този тип проблеми в социалното осигуряване трябва да се дефинират взаимовръзките между участниците в него, да се изведат заложените противоречия и възникнали или възникващи конфликти, да се направи анализ на досегашната практика за тяхното ограничаване и да се предложат идеи за алтернативни подходи и методи за разрешаването им.

Всички институции, заинтересовани страни, социални партньори трябва да се справят заедно (в рамките на съответните им правомощия и функции) с предизвикателствата, които застаряването на населението и финансово-икономическата криза поставят.

2. Актуалност и значимост на темата

Актуалността на темата се обуславя от два основни фактора – демографското стареене на населението и глобалната финансово-икономическа криза, в условията на които противоречията и конфликтите в социалното осигуряване се изострят и отлагането на тяхното решаване може да доведе до социално напрежение и масови протести. Промените във обществения договор, в самия осигурителен процес, като взаимоотношения между осигурители, осигурени и осигурителна институция, налага необходимост от:

- промени в доверието към осигурителната система в обществото;
- промени в подходи и методи за управление на конфликтите в осигурителния процес;
- промени във функциите и задачите на общественно-осигурителната система.

Основната част от научните изследвания и политическите решения за справяне с предизвикателствата пред осигурителната система са насочени главно към анализ и провеждане на параметрични реформи (промени в пенсионната възраст, във формулите за изчисляване на обезщетенията и тяхната индексация, в размера на осигурителните вноски и други).

Същевременно в такава динамична среда и в условията на постоянни реформи системата на социално осигуряване съвсем естествено е съпътствана от вътрешни и външни противоречия и конфликти, които обаче са изследвани много слабо в научната литература и административната практика. Без да бъдат централна тема, противоречията и конфликтите в социалното осигуряване се засягат и в някои социологически изследвания за отношението на населението към протичащите реформи.

Наличието на противоречия и конфликти в осигурителните системи на сегашния етап на тяхното адаптиране към съвременните предизвикателства поражда широко поле за научни анализи, изводи и търсене на конвенционални и неконвенционални решения за тяхното ограничаване.

Това прави темата на настоящия дисертационен труд изключително актуална, значима и благодатна за научни изследвания и изяви.

3. Обект и предмет на изследването

Обект на изследването е системата на държавното обществено осигуряване в България, нейната нормативна база и най-вече протичащите реформи, като реакция на съвременните предизвикателства, произтичащи от демографското стареене на населението и глобалната финансово-икономическа криза.

Предмет на изследването са противоречията и конфликтите в контекста на необходимите и протичащи промени в осигурителната система като обществен договор и в самия осигурителен процес като взаимоотношения между осигурители, осигурени и осигурителни институции.

4. Изследователски проблем

Изследователският проблем е породен от факта, че противоречията в обществената осигурителна система на съвременния етап на дълбоки промени и характерът на конфликтите в самия осигурителен процес не могат да бъдат разрешени с досегашните конвенционални средства. Необходими са нови подходи и методи за управление на налагащите се промени в осигурителната система и за разрешаването на конкретните

конфликти в осигурителния процес, за да се спре ерозията на самата система и да се възвърне доверието в нея.

5. Авторова теза

Авторовата теза на дисертационния труд е свързана с изследване на актуалните проблеми в изградената и развиваща се социално-осигурителна система в България. Чрез регламентиране и анализ на взаимовръзките на участниците в нея, се търсят начини за подобряване на самата система. Чрез идентифицирането на заложили противоречия и възникващи конфликти, предвидените методи за тяхното разрешаване, както и предложения към действащото законодателство, се посочва пътят за достигане на по-високо доверие в осигурителната система от страна на обществото и укрепване на нейната финансова стабилност.

6. Цел и задачи на дисертационния труд

Целта на дисертационния труд е да се анализират основните принципи на Държавното обществено осигуряване в България, както и процесите на функциониране на системата, като се идентифицират заложените противоречия и конфликти в нея.

На тази основа се анализират конвенционалните и се извеждат нови подходи и методи за решаване на противоречията и конфликтите, с цел възстановяване на доверието и постигане на по-висока степен на финансова и институционална стабилност на системата.

За постигането на посочената цел са поставени за решаване следните изследователски **задачи:**

- ❖ Да се анализират основните принципи на системата на Държавното обществено осигуряване в България „де юре” (разписани в Кодекса за социално осигуряване) и тяхното спазване ”де факто”, особено в процеса на интензивните промени в осигурителното законодателство през последните 5-6 години;
- ❖ Да се анализира системата от осигурителни отношения и протичащите процеси в общественото осигуряване;
- ❖ Да се изведат и типологизират основните противоречия в системата на държавното обществено осигуряване в България, произтичащи от осъществяваните промени;
- ❖ Да се изведат и типологизират конфликтите между участниците в осигурителния процес и последиците от тези конфликти върху стабилността и доверието в осигурителната система;

- ❖ Да се анализира потенциалът на конвенционалните методи на управление на промените в осигурителната система и реалните резултати – дали са смекчили или са изострили конфликтите в нея;
- ❖ Да се предложат нови подходи и методи, заменящи или допълващи административното или съдебното решаване на споровете;
- ❖ Да се направят обобщаващи изводи и конкретни препоръки към обществената практика, с цел избягване на социално напрежение и конфликти при продължаването на реформите в осигурителната система.

7. Методология на изследването

Спецификата на поставената цел и задачи изисква прилагането на дедуктивния метод. Чрез прилагането на системния, комплексния и процесния подход ще се извърши изследването на протичащите процеси, тяхната взаимовръзка, и взаимодействие.

Системата от прилаганите конкретни **изследователски методи** обхваща:

- Проучване, систематизация и интерпретация на българска и чуждестранна научна литература в областта на общественото осигуряване.
- Анализ на нормативната уредба в областта на общественото осигуряване.
- Сравнителен анализ на нормативната уредба с главна гранична линия 01.01.2006 г. – преди и след нея, в общия период 2000 – 2011 г.
- Интерпретация на анкетно проучване ”Удовлетвореност на клиентите от качествените услуги, оказвани в НОИ в Регионалните дирекции на РУСО – гр. Смолян и РУСО – гр. Пловдив.
- Провеждане в процеса на изследване на анкета, свързана със събиране на информация относно подходите и очакванията на участниците в системата на социалното осигуряване. Обхватът – работници, работодатели, счетоводни къщи, лица, заети в обработката на ТРЗ и в подготовката на данни за Държавното обществено осигуряване.

8. Ограничения на предметния и проблемния обхват на дисертационния труд

Ограниченията на изследването поставят извън обхвата на дисертационния труд следните въпроси:

- специфика на осигурителните отношения по приложение на регламентите на ЕС по социалната сигурност и двустранните спогодби в областта на социалното осигуряване;
- специфика при осигуряването по реда на специални закони /Закон за МВР, Закон за отбраната и въоръжените сили, и други./;

- допълнителното задължително и допълнителното доброволно пенсионно осигуряване;

- застрахователната дейност по отношение на осигурителната практика;

- здравното осигуряване.

Въведените ограничения имат за цел да се стесни обхватът на изследването и да се навлезе по-дълбоко в противоречията и конфликтите в държавното обществено осигуряване.

Допълнителни уточнения

Основна тема в дисертационния труд са **алтернативните методи и подходи** за разрешаване на противоречия и конфликти в социалното осигуряване. При употребата на тези понятия в дисертационния труд се влага следният смисъл:

- **Подходите** се разбират като идеи, намерения или планирани действия за справяне с проблем или за изход от дадена неблагоприятна ситуация.

- **Методите** се разглеждат като начини на извършване на определени действия, като способности или съвкупност от техники или процедури, прилагани при решаване на проблема или излизането от дадена неблагоприятна ситуация.

Алтернативните подходи и методи се разглеждат не като отричащи и напълно заместващи съществуващите досега конвенционални подходи и методи за справяне с противоречията и конфликтите, а като като нови или допълващи.

Определението “алтернативни” се използва поради факта, че ако тези нови, малко познати в практиката, подходи и методи са предхождащи и се прилагат по-масово, те могат да предотвратят прилагането на конвенционалните подходи и методи (в случая стандартните административни и съдебни процедури). Или с други думи, алтернативността се изразява както в едновременното битуване (заедно с конвенционалните) на алтернативни подходи и методи на законодателно, практическо и теоретично ниво, така и в различното им проявление, с оглед на време, място, ресурси и крайни резултати.

Дадените определения и техният смисъл е изведен при справка в множество енциклопедични речници и справочници. Тези допълнителни пояснения имат за цел да подпомогнат разбирането на основните тези в дисертационния труд и трябва да се разглеждат само в този контекст.

II. ОБЕМ И СТРУКТУРА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

Дисертационният труд, с обем от 166 страници, се състои от въведение, изложение в три глави, заключение, списък с използвана литература и шест приложения. Съдържанието на всяка от главите е разпределено в отделни параграфи. Списъкът на използваната литература се състои от 68 бр. заглавия на български и английски език.

СЪДЪРЖАНИЕ

ВЪВЕДЕНИЕ

ПЪРВА ГЛАВА

СЪВРЕМЕННИ ПРОБЛЕМИ И ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА ПРЕД СОЦИАЛНОТО ОСИГУРЯВАНЕ – КОНТЕКСТУАЛНИ ИЗМЕРЕНИЯ

- 1.1. Социалното осигуряване в контекста на теорията за обществените потребности
- 1.2. Инструменти за генериране на ресурси в системата на социалното осигуряване
- 1.3. Връзката и взаимната обусловеност между общовалидните принципи и функциите на социалното осигуряване

ВТОРА ГЛАВА

ОСНОВНИ ПРОТИВОРЕЧИЯ И КОНФЛИКТИ ПРИ РЕФОРМИРАНЕ НА ДЪРЖАВНОТО ОБЩЕСТВЕНО ОСИГУРЯВАНЕ В БЪЛГАРИЯ

- 2.1. Генезис, еволюция и типологизация на противоречията в социалното осигуряване
- 2.2. Факторна обусловеност и проблемен анализ на конфликтните ситуации в осигурителния процес
- 2.3. Типологизация и съдържание на конфликтите в осигурителния процес

ТРЕТА ГЛАВА

АЛТЕРНАТИВНИ МЕТОДИ ЗА РАЗРЕШАВАНЕ НА КОНФЛИКТИТЕ В ОСИГУРИТЕЛНИЯ ПРОЦЕС И ВЪЗМОЖНОСТ ЗА ПРЕНОС НА ДОБРИТЕ ПРАКТИКИ

- 3.1. Оценка на потенциала на конвенционалните методи и подходи за управление на промените в осигурителния процес. Нови подходи за управление на промените в социалното осигуряване
- 3.2. Алтернативни решения на противоречията в социалното осигуряване като резултата на проекция на грешни политики в законодателството
- 3.3. Прилагане на алтернативни подходи и методи за управление на конфликтите в осигурителния процес

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

БИБЛИОГРАФИЯ

ПРИЛОЖЕНИЕ

III. КРАТКО ИЗЛОЖЕНИЕ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

В **Увода** на дисертационния труд е обоснован изборът на темата в контекста на нейната актуалност и практическа приложимост. Формулирани са изследователският проблем и авторова теза. Дефинирана е целта на изследването и са посочени изследователските задачи, поставени за решаване. Определени са обектът и предметът на дисертационното изследване. Посочени са ограниченията по изследваната проблематика, използваният изследователски инструментариум и публичното представяне на основните резултати от дисертационното изследване.

Основната част от научните изследвания и политическите решения за справяне с предизвикателствата пред осигурителната система са насочени главно към анализ и провеждане на параметрични реформи (промени в пенсионната възраст, във формулите за изчисляване на обезщетенията и тяхната индексация, в размера на осигурителните вноски и други). Същевременно в такава динамична среда и в условията на постоянни реформи системата на социално осигуряване съвсем естествено е съпътствана от вътрешни и външни противоречия и конфликти, които обаче са изследвани много слабо в научната литература и административната практика.

Първа глава "Съвременни проблеми и предизвикателства пред социалното осигуряване – контекстуални измерения" е посветена на теоретико-методологични аспекти на социалното осигуряване.

Доказвайки взаимната обвързаност на различните схеми и разкривайки слабостите в моделите на някои от тях, кризата действа като аларма за всички социално-осигурителни системи, независимо дали са разходопокривни или капиталови: по-голямата безработица, по-слабият икономически растеж, по-високите нива на вътрешния дълг и нестабилността на финансовите пазари затрудниха системите при изпълнението на социалните им договорености.

Частните схеми могат отчасти да облекчат натиска върху общественото социално осигуряване, но разчитането на тях като алтернатива има високо фискално измерение, предвид широко разпространената практика за данъчни стимули през периода на натрупване на права.

Аргументирано е виждането, че Разходите на държавата са считани като обект не на финансовата наука, а само на текущата политика. Впоследствие се заражда и оформя **теорията за обществените (колективни) потребности**, която напълно "легализира" държавните разходи като елемент на финансите въобще и на публичните финанси в частност, и съответно като предмет или обект на финансовата наука.

В първи параграф „Социалното осигуряване в контекста на теорията за обществените потребности” е обосновано, че държавата се явява като катализатор на определени индивидуални потребности, които прераствайки в обществени или колективни потребности, започват да се задоволяват **по обществен път, т.е. по линията на държавните разходи.**

Санкционирането на натрупани индивидуални потребности, за да получат статута на обществени такива, по същество става от държавата, респективно нейното законодателно тяло. Първичните и типични обществени потребности са: държавното управление и отбраната. Впоследствие техният спектър обаче се разширява.

Характерно за обществените потребности е, че имат историческа обусловеност, задължителен характер и различна степен на задоволеност; подреждането или градирането им се извършва под влиянието на: необходимостта, полезността и законността.

Направеният сравнителен анализ на данъците и осигурителните вноски показва, че те имат почти едни и същи елементи. От гледна точка на принципа на всеобщността, легитимността и съразмерността както на данъците, така и на осигуряването, те попадат под още един паралел.

Като всяка система, създадена с определена цел, имаща необходимост от генериране на ресурси, за да бъдат впоследствие употребени за съответните цели, и базирайки се на теоретичните постановки, отчитайки спецификата на разглежданата тематика, се очертаха две основни направления за изследване, базирани на финансовите потоци: Приходите и Разходите, респективно плащанията в социалното осигуряване.

Разбирайки мащабите на така очертаната тематика, поради ресурсна ограниченост от гледна точка на изискването на твърде широк кръг специализирани познания, се налага ограничение на обхвата на изследването с приходна и разходна част.

Във втори параграф „Инструменти за генериране на ресурси в системата на общественото осигуряване” са характеризирани предпоставките от възприетата дефиниция и характеристиката на инструмента за генериране на ресурсите в системите на социалното осигуряване. От гледна точка на неговата икономическа същност са направени опити за приобщаване към теоретичните основи на друг клон от познанието, в частност финансовата наука, и са разгледани основите на финансите и публичните финанси като фундамент на своето изследване, пречупени впоследствие през призмата на социалното осигуряване.

Обосновано е виждането, че главна цел на общата финансова политика на държавата е динамизиране и повишаване ефективността на икономиката като основа за подобряване качеството (стандарта) на живота на населението.

Разбира се, в рамките на тази най-обща цел финансовата политика има множество други цели и подцели, между които понякога се получава и известен конфликт.

В трети параграф „Връзката и взаимната обусловеност между общовалидните принципи и функциите на социалното осигуряване” е направен аналитичен обзор, свързан със социалното осигуряване, като една изключително специфична и сложна материя в обществото и в законодателството на всяка държава.

По своята същност социалното осигуряване е един вид система, чиято функция е да акумулира средства, съхранени и изразходвани за обезщетения и пенсии при настъпване на осигурени рискове.

То разпределя ресурси между хората и социалните групи, които по една или друга причина се нуждаят от тях. В най-общ смисъл системата на социалното осигуряване представлява едни вид гарант за сигурността в обществото и в частност на отделни негови групи.

Очертани са и принципите на социалното осигуряване. Като всяка друга обществено организирана дейност, и социалното осигуряване почива на определени принципи (основни начала). Тези принципи имат както теоретично, така и практическо значение. Те ни служат в познавателния процес, например да отграничим социалното осигуряване от други подобни социални дейности, както и да развием неговата нормативно-правна, институционална и информационна основа.

Разгледани са и функциите на социално-осигурителните системи, а именно: социално-защитната функция; преразпределителната (социалната) функция; възпроизводствената функция; икономическата функция.

С оглед постигането на изчерпателност, е направена характеристика на осигурителните вноски през призмата на тяхната икономическа същност.

По своята икономическа същност осигурителните вноски представляват настояща еквивалентна стойност на бъдещи осигурителни плащания. При разходо-покривната осигурителна система те са форма на социализация на доходите от трудова дейност на работещите, служещи за издръжка на едновременно живеещите с тях неработоспособни или за получаване на обезщетение при временна неработоспособност или безработица от заетите. При капитално-покривната система осигурителните вноски са основа за натрупване и капитализация в индивидуална сметка на осигурения, с цел бъдещи пенсионни или друг вид осигурителни плащания. Осигурителните вноски са основният (но не единственият източник) на приходи в осигурителните фондове.

ИЗВОДИ ОТ ПЪРВА ГЛАВА:

- Системите на социалното осигуряване са функция на материалните обществени взаимоотношения, гарантиращи социалния мир.

- Необходимо е прилагане на стратегически обществено-политически инженеринг на национално и наднационално равнище за тяхната устойчивост във времето.

- Социалното осигуряване е обществено организирана система, основаваща се на дългосрочен обществен договор между работодателите, работниците, самонаетите и държавата. Според този договор част от богатството, създадено от хората по време на техния икономически активен живот, се използва да осигури доход за тях и техните семейства, когато те са икономически неактивни.

- Правото на доходи под формата на осигурителни плащания се основава на осигурителни вноски, които се използват в случай на различни рискове, възникващи през активния живот или след неговото прекратяване, произтичащо от различни причини.

Във Втора глава „Основни противоречия и конфликти при реформиране на Държавното обществено осигуряване в България” са разгледани и анализирани противоречията в обществено-осигурителните системи на съвременния етап на дълбоки промени и характерът на конфликтите в самия осигурителен процес.

Подчертана е необходимостта от нови подходи и методи за провеждане на налагащите се промени в осигурителните системи, за управлението на тези промени и за разрешаването на конкретните конфликти в осигурителния процес, за да се спре ерозията на самата система и да се възвърне доверието в нея.

Изследването на актуалните проблеми в изградената и развиваща се социално-осигурителна система в България, чрез дефиниране на взаимовръзките между участниците в нея, би подобрило самата система.

Чрез идентифицирането на заложените противоречия и настъпили конфликти, предвидените методи за тяхното решаване и предложения, и идеи за алтернативни подходи, и методи за разрешаването им, биха довели до връщане на доверието в осигурителната система в обществото и нейната финансова стабилност.

Разглеждайки проблематиката от такава гледна точка, в дисертационния труд се очертават две основни направления за изследване, базирани на финансовите потоци, и е направен извод в посока на това, че всяка система, създадена с определена цел, има необходимост от генериране на ресурси, за да бъдат впоследствие употребени за съответните цели.

В първи параграф „Генезис, еволюция и типологизация на противоречията в социалното осигуряване” са показани динамичните промени в общественно-икономическите взаимоотношения в България, изправили я пред редица проблеми в различни сфери. Изведен е основният въпрос, свързан със стабилността и ефективността на осигурителната система на страната.

Пътят за решаването на този основен проблем е минавал през разрешаването на редица взаимосвързани проблеми, касаещи действащи към момента на промяната общественно-икономически взаимоотношения.

Акцентирано е върху основните проблеми в политиките на общественото осигуряване, а именно: избор на осигурителна система, тип на участието в осигурителната система; времеви фактор за придобиване на права; финансиране на дейността на осигурителната система; разпределение на осигурителната тежест; демографско стареене на населението; хроничен недостиг на средства; лесен достъп до получаване на права за бенефициентите на осигурителната система; използване на осигурителната система за политически цели; ниска адекватност на плащанията.

Анализирайки последователността на политиката по решаването на проблемите, се очертават и основните насоки, по които се е постигнала относителна финансова стабилност на осигурителната система в България, и те са следните: кодификация на осигурителното законодателство; въвеждане на минимален осигурителен доход по икономически дейности и квалификационни групи професии; задължителна регистрация на трудовите договори; създаване на частни (капиталови) схеми за социално осигуряване.

Изследвайки социалното осигуряване като социална организация и правейки преглед на субектите в нея, както и базирайки се на извода, че системите на социалното осигуряване са функция на материалните обществени взаимоотношения, гарантиращи социалния мир, са очертани общовалидни противоречия.

Във втори параграф „Факторна обусловеност и проблемен анализ на конфликтните ситуации в осигурителния процес” са анализирани проблемите, по повод на който възниква конфликтът и субекти, т.е. носителите на взаимоотношението между отделните лица или групи по повод на обекта.

Управлението на конфликта е разгледано като дейност, насочена към упражняването на влияние върху развоя на конфликтната ситуация. Тази дейност не трябва да пречи на упражняването на функционалните взаимоотношения между опонентите. Управлението на конфликта трябва да е свързано предимно с регулиране на личните взаимоотношения.

Ефективното управление на конфликтите предполага анализ на причините за възникването им и тяхната типология, за да може да се изгради адекватна на същността

стратегия за решаване. Конфликтът е завършващ етап от разгръщането на различията между отделните индивиди, групи, отдели и други подразделения във фирмата, институцията, обществото, които различия преминават в противоречия между тях.

Именно ненавременно разрешените противоречия водят до възникването на конфликти.

Подчертана е важността на държавата като абстрактно образувание, което не действа пряко в обществения живот. Държавните цели се обективират от държавните органи, които по силата на закон са оправомощени да упражняват държавната власт в строго определена област на държавно въздействие.

По този начин „замествайки се” със своята производна – държавния орган, държавата се „скрива” от конкретните си области на въздействие върху други субекти.

Въздействието се осъществява от държавните органи и всички потенциални конфликти от регулаторната или контролната дейност на държавата с другите субекти се „поемат” от държавните органи. Последните, от една страна, трябва да изпълнят целите на държавно въздействие, защото това е тяхната присъща дейност, тяхното право и задължение. От друга страна обаче, те са длъжни да запазят социалното спокойствие на всяка цена, защото една от основните функции на държавата е да създава условия за ред и спокойствие.

Съобразно целта на дисертационния труд, държавата се разглежда в контекста на социалните взаимодействия чрез своя представител – публичната администрация. Този представител също губи ежедневно своя социален статус в смисъла на променените правомощия и отговорности.

Конфликтите и споровете са вътрешноприсъщи на всяка една социална система. В публично-правната сфера, където едната страна винаги е държавата, представлявана от свой орган (институция), а другата страна е частен обществен субект, тези конфликти и спорове се развиват особено динамично и имат своето конкретно ежедневно проявление. Важността и спецификата на споровете в осигурителния процес произтичат от това, че те засягат буквално всеки един социален субект, който принципно има качествата на данъкоплатец и осигурител, осигурен, самоосигуряващ се.

В трети параграф „Типологизация и съдържание на конфликтите в осигурителния процес” е идентифицирано противоречието, което се изразява само в различните изходни позиции, в непримиримост и липса на отстъпки, спор, придружен с непозволени от правна и етична гледна точка начини на действие, който се превръща в конфликт. Възможно е обаче и двете страни да действат спокойно и аргументирано, и по този начин да подведат фактите и обстоятелствата по случая към приложимите правни

норми, за да се намери взаимно приемлив компромис между двете гледни точки в рамките на правната норма. Това е естественият начин за изход от ситуацията.

Индентифицирани и типологизирани са конфликтите в осигурителния процес, а именно: според вида на процедурите в осигурителния процес; според участващите в конфликта лица; според характера на действащото законодателство, прилагането и тълкуването на което поражда конфликта.

Индентифицирани и типологизирани са и конфликтите в осигурителния процес, според участниците в него. Очертана е степента на адекватност, очакваната адекватност, при покриването на тези обществено значими социални рискове, които водят до основните конфликти между потребителите (взискателите), получаващи плащания от осигурителната система и осигурителната институция, администрираща тези плащания.

В съдържателен план е обосновано, че гражданинът (данъкоплатец, осигурител, осигурен, самоосигуряващ се) в България не е осъзнал себе си като такъв не само откъм задължения, но и откъм права. Като клиент на публичната администрация относно ползването на нейните услуги, последният трябва да изисква адекватна информация, съдействие и уважение.

Обособени са фазите и са анализирани възможните стратегии за излизане от конфликт, а именно: съперничеството, компромисът, приспособяването, отстъпката и сътрудничеството.

Разгледана е контратезата на полезността и законността на алтернативните способности за разрешаване на спорове и тя е оборена, като е отразено, че задълженията на страните по административното отношение не могат да бъдат избегнати, напротив – те само могат да бъдат потвърдени от тези способности.

ИЗВОДИ ОТ ВТОРА ГЛАВА:

- Що се касае до обичайните методи, очевидно е, че публичната администрация има не само необходимия властови ресурс, тя притежава и силна организационна структура, висококвалифицирани кадри, вътрешни процедури и правила, сериозна административна практика.

- За съжаление нито действащото законодателство, нито нагласата на администрацията позволяват разрешаване на конфликти в рамките на закона по друг начин, различен от обичайния (с много плахи законодателни и практически изключения).

- Примерите за неподготвеността за гъвкаво разрешаване на спорове от страна на публичната администрация са ежедневни и общоизвестни.

- Общественото мнение е крайно диверсифицирано в нагласите си, като заема едната или другата страна по спора, но със сигурност тези публични конфликти са неприемливи за повечето социални групи в България.

В Трета глава „Алтернативни методи за разрешаване на конфликтите в осигурителния процес и възможност за пренос на добрите практики” са анализирани проблемите и предизвикателствата в социалното осигуряване. Изведени са основните противоречия и конфликти в него, обосновано е виждането, че системата на социалното осигуряване по същество е нормативно регулирана и промените в нея не трябва да са хаотични, само с цел решаване на текущи задачи, а трябва да се управляват. За да бъде управлявана промяната на една система, каквато е социалното осигуряване, са необходими алтернативни подходи и методи за управление на конфликтите в осигурителния процес.

Насоката на разглеждане се концентрира върху социалните и институционални измерения на приложенията на действащи закони, както и върху практиката най-вече на осигурителната администрация по отношение прилагането на методите за алтернативно разрешаване на спорове в осигурителния процес.

В първи параграф „Оценка на потенциала на конвенционалните методи и подходи за управление на промените в осигурителния процес. Нови подходи за управление на промените в социалното осигуряване” е направен аналитичен обзор на социалните конфликти като интердисциплинарен характер, тъй като социалната проблематика обхваща широк спектър от разнообразни проблеми.

Сложността и разнообразието на социалните конфликти налагат използването на системен подход, който дава възможност да се отчетат както специфичните особености на съставлящите ги елементи, така и комплексният характер на тяхното взаимодействие.

Социалните конфликти придобиват изключително широко разпространение и разширяват своето въздействие върху общественото развитие в условията на преход.

Противоречията и конфликтите в осигурителната система се проявяват основно по линия на либерализацията на осигурителните отношения, намаляване на обществената грижа, при едновременно увеличаване на личната отговорност, съчетано с навлизането на пазарните отношения и конкуренцията. Осъществената пенсионна реформа – допълване на “разходно-покривната” система с “капиталова”, пълноценно развитие на трите стълба на пенсионната система, също съдържа конфликтен потенциал.

Установено е, че социалните конфликти са свързани най-вече с неудовлетворяване на потребности, обикновено жизнени, поради което е крайно неподходящо отлагането на тяхното решаване. Отрицателните последици от генерирането на социални конфликти са разностранни, а в някои случаи неотстраними. При нерешаване своевременно на конфликтни социални ситуации се генерират верижни реакции на разрастване на конфликта и зараждане на нови конфликти.

Предлагането на алтернативни подходи и методи за разрешаването на конфликти в осигурителния процес може да бъде търсено в две насоки:

Първо, в препратките към действащите нормативни актове и в предложенията за изменения. Още в основните начала (принципите) на кодекса трябва да се предвидят не само възможностите за алтернативни методи за преодоляване на противоречията, за управление на промените и разрешаване на спорове в осигурителния процес.

Второ, прилагането на чисто административни (понякога силови) похвати при разрешаване на конфликтите, възникващи между отделните участници в осигурителния процес, е крайно нежелателно, особено в период на постоянни промени. Този подход на разрешаване на конфликти трябва постепенно да се заменя с принципа на ”добрата воля”, особено когато се касае за доброволно изпълнение на задължения към осигурителната институция.

Във втори параграф: „Алтернативни решения на противоречията в социалното осигуряване като резултат на проекция на грешни политики в законодателството” са изведени голяма част от противоречията в социалното осигуряване през последните десет години, натрупани, предвид проектиране на грешни политически решения в законодателството. Много от законодателните промени в областта на социалното осигуряване през този период имаха открит лобистки характер в полза на бизнеса или пък в основата им стояха некомпетентни конюнктурни решения.

В този параграф са посочени повечето от тези решения, противоречията, които те създават, както и алтернативните решения за тяхното преодоляване.

Решението на тези противоречия може да се търси само в **алтернативни подходи**, за които осигурителната система и осигурителните отношения, базирани най-вече на рисковете на труда, не бива да губят своето значение и роля в обществото. От система за осигуряване и защита на работниците и служителите, тя трябва да се превърне в система за закрила на държавните служители и работещите, които да имат сигурност в социалното осигуряване.

При съотношението – приходната и разходната част на бюджета и обществената толерантност, е необходимо да се намери точният баланс при евентуални действия на осигурителната администрация при всеки конкретен случай или при сходни случаи:

- коректив на администрацията от гледна точка на нейната ефективност, ефикасност, обективност и безпристрастност. Изрично това е приложимо и към работата на осигурителната администрация, която по силата на законовите норми следва да бъде обективна и да има еднакво отношение към всички осигурители и осигурени лица.

- инструмент на надзор на гражданското общество и на законодателната власт върху работата на администрацията. При огромните правомощия, предоставени от закона, е необходимо да се контролира работата на администрацията.

В трети параграф: „Прилагане на алтернативни подходи и методи за управление на промените в социалното осигуряване”. Неадекватността на нормативната система във връзка с методите за разрешаване на спорове в осигурителния процес произтича именно от това, че съставителите на проектите на осигурителното законодателство не са отчели всички конфликтни точки. Нещо повече, не са взети предвид и всички възможности за разрешаване на спорове по извънсъдебен начин, с оглед на тяхната реална приложимост. Стесняването на приложното поле на споровете само до споразумението, съгласието и договора, разкрива недостатъчното познаване на разнообразието от алтернативни способности, което води до една законодателна неперфектност.

Алтернативността на тази посока се изразява в тяхното едновременно съществуване на законодателно, практическо и теоретично ниво, но и в различното им проявление, с оглед на време, място, ресурси и крайни резултати.

Ефективността на алтернативните начини за разрешаване на спорове е очевидна. Целта е постигната чрез самото разрешаване на конфликта. Но самата рационалност на подхода и равнопоставеността на администрацията и другия участник в осигурителния процес спестяват не само време и средства, но и допринасят за развиване на отношения на добронамереност и доверие между тях.

В този смисъл алтернативните способности за разрешаване на спорове в контекста на осигурителната администрация създават „нова принадлезна стойност”, прибавяйки към материалния аспект на разрешения конфликт (изпълнението на акта или действието),

нематериални (идеални) активи – висок авторитет на “администрацията с човешко лице”; добра репутация на данъкоплатеца (осигурителя), който в случая е действал в условията на сътрудничество с администрацията; позитивни отношения между тях, които са база за коопериране и в бъдещи взаимоотношения; доброволност на изпълненията на задълженията, уговорени между страните, и т.н.

Не по-маловажен е генералният извод от приложението на алтернативните методи за разрешаване на спора в процеса, администриран от осигурителната администрация. В обществото, както и във все повече негови субекти, се изгражда усещането, че в условията на европейския контекст на развитието на институциите ни, те все повече стават наистина равнопоставени с всеки един социален и правен субект.

От социологическа и политологична гледна точка това е една нова парадигма, която съществува не само на теоретично ниво, но придобива и все по-ясни практически, реални проявления.

Администрацията вече не е и не може да бъде само “господар на административния процес”. Изследването акцентира на възможностите за практическо приложение на алтернативните способности за разрешаване на спорове в осигурителния процес чрез изследване на техните предимства и обществените настройки за приложенията им.

В резултат на натрупания опит, законодателят достига до идеята за приложимостта на този инструментариум в процеса по администриране на данъци и осигурителни вноски, което го превръща в равноправен играч, наравно с други социални субекти.

Алтернативните средства за разрешаване на спорове са приложими в осигурителния процес. Тази тенденция ще се запазва и доразвива и в бъдеще чрез нови решения от страна на законодателя, съдилищата и публичната администрация.

Позитивните резултати от използването на алтернативните методи за разрешаване на спорове имат институционални, социални, правни, фискални, психологически и други измерения. Ползите са не само за гражданина или за юридическото лице, но така също за осигурителната администрация и за бюджетната система.

Направено е анкетно проучване на гражданите, което е ценен наличен източник на информация за изследване отношението на обществеността към социално-осигурителната система, за идентифициране на проблемите и пораждащите ги причини, за проучване на общественото мнение относно някои варианти за вземане на нови решения по възникнали неблагоприятия от практическото прилагане на законодателството и пр.

Общественото доверие е важен източник на сила и сигурност. След запознаване с резултатите от това проучване всеки, от който нещо зависи в неговата област, би могъл да ги има предвид, за да бъдат водени социално-осигурителните дела към по-добро развитие.

Изводите от анализа и обобщението на резултатите от проучването са изнесени на преден план. Представена е статистическата и фактологическата част на анализа със задаваните въпроси, групирани по основни теми и подгрупи в тях. Резултатите от сравнителния анализ, вследствие проучването на кореспонденцията, за улеснение на ползващите анализа нагледно са показани в няколко приложения с таблици и графики.

В тази връзка е направено и изследване, предвид разрешаване на много от съществуващите към момента проблеми, във връзка с конфликти и спорове, които са се вписали успешно в съществуващата към момента институционална осигурителна система. Целта на изследването се постигна чрез анализ на нормативен, документален, теоретичен и емпиричен материал, събран от различни източници, съобразно методиката на изследване.

ИЗВОДИ ОТ ТРЕТА ГЛАВА:

- На национално ниво, както и на институционално ниво, в Европейския съюз са познати множество методи за разрешаване на спорове, като почти всички от тях, без изключение, са приложими и в осигурителния процес. Практиката по прилагането им също е богата и ползотворна.
- На теоретично ниво се развива постановката, че алтернативните методи за разрешаване на настоящи или бъдещи конфликти и спорове са присъща част от законоустановените процедури и очаквана част от практиката на всяка осигурителна администрация.
- Позитивните резултати от използването на алтернативните методи за разрешаване на спорове имат институционални, социални, правни, фискални, психологически и други измерения.
- Ползите са не само за гражданина или за юридическото лице, но така също за осигурителната администрация и за бюджетната система.
- Алтернативните подходи и методи за разрешаване на спорове не са „заместител“, а една от посоките за разрешаване на възникнали в осигурителния процес проблеми.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Атитюдът на българина е настроен към пасивна съпротива поначало, а след това към всички правни способности за избягване, или поне за отлагане, покриването на осигурителните и даничните си задължения. Това обяснява и защо се е превърнало в порочна практика в България. Тази нагласа се отнася най-вече за социалната група на предприемачите, както и на хората с високи доходи. Те не само ревностно защитават имуществото си, но и са добре запознати със законовите разпоредби, уреждащи обжалването на определените им данъчни задължения. Силовата им позиция, в качеството им на работодатели или влиятелни личности, кара и обикновените работници или съконтрагенти от малкия бизнес да се превърнат в съучастници в този процес на избягване на осигурителни и данъчни задължения.

Като друга причина за предприемането на тези правни действия от страна на представители на посочените социални групи може да бъде изтъкнат фактът, че те поначало разполагат с висококвалифицирани данъчни консултанти, счетоводители и адвокати. Последните изпълняват волята на възложителя или на работодателя си по възможно най-добрия начин във всеки един случай.

Скритата надежда при всеки процес на обжалване е държавата да се “отрече” от искането си за данъци или осигурителни вноски по отношение на самия жалбоподател, или поне да се намали данъчното задължение. Като последна цел на жалбоподателя остава отлагане на това плащане “за утре”. Именно с тази цел се предприемат всякакви действия по обжалване на осигурителни и данъчни задължения, тъй като така се постига ефектът на отлагането на плащането им във времето.

От гледна точка на социалната психология това поведение на българина се изживява като типично дефанзивно поведение. Налице е едно отстъпление от публичните задължения за заплащане на данъци и осигуровки, като същите се възприемат като нещо недължимо и затова – увреждащо. По този начин те се възприемат от българина едва ли не като агресия към неговото имущество и дори – към личността му. Идентична е нагласата и към плащането на осигурителните вноски, особено от страна на младото поколение.

Така се появява едно защитно поведение, което е в отговор на едва ли не агресивното поведение на събирачите на осигуровки и данъци като един вид представители на държавата.

Предразсъдъците срещу задълженията към фиска се изживяват чрез една заложената поначало в обичайното разбиране на всеки българин пасивна контраагресия – избягване по всякакъв начин на осигурителни задължения. За споразумението е необходимо добра воля и сътрудничество, а те са немислими при предразположено поведение от агресивен, макар и пасивен тип поведение.

Единствената възможност е държавата чрез своята администрация да успява да “отвоюва” от тези обществени нагласи територия на доверие и сътрудничество. Това е възможно само, ако държавните и общинските служители действително се отнасят много добросъвестно към своите задължения, но и с необходимото уважение към гражданите. Не по-малко важно е да се обясняват законовите норми, както и тяхната обща валидност. Естествено трябва да се очаква и изисква от администрацията да предоставя качествени публични услуги, като „обслужване на едно гише”, кореспонденция по електронна поща, плащане по електронен път и други.

Служителите в администрацията трябва да бъдат действително много компетентни и квалифициране. Тези служители са назначени там, където работят, за да извършват административни услуги на гражданите, спазвайки законите, справедливостта и принципите на добро управление, да съдействат на хората, когато те реализират и защитават правата и законните си интереси, а не да се държат с тях като с просещи милостиня и да отказват да се срещат с гражданите и да ги изслушат.

Подобно надменно и пренебрежително поведение демонстрират и много от служителите на фирмите-доставчици на обществени услуги. Като обобщение може да се приеме, че българският осигурителен процес създава условия за множество конфликтни и спорни ситуации. Във всяка една фаза и при всяко едно действие или акт по реда на осигурителен процес, може да възникне спор между осигурителната администрация и частно лице. Частното лице може да бъде гражданин, юридическо лице със стопанска или с нестопанска цел, друг стопански или правен субект.

В заключение са конкретизирани, обобщени изводи и резултати, които в систематизиран вид са представени, както следва:

Обобщени изводи:

- В условията на глобална финансово-икономическа криза и демографското стареене на населението противоречията и конфликтите в социалното осигуряване се изострят. Отлагането на тяхното решаване води до социално напрежение и протести.

- Търсенето на решение за постигане на финансова стабилност на обществените осигурителни системи чрез компромиси с адекватността на осигурителните плащания или чрез въвеждане на по-строги критерии за достъп до права влиза в противоречие с принципите на осигурителните системи от разходо-покривен тип, които са преобладаващи в континентална Европа, включително и в България.

- Дори и след измененията, и допълненията Кодексът за социално осигуряване не е изграден като единен закон, основан върху общи принципи и насочен към комплексно гарантиране на социалната сигурност на гражданите. Разпоредбите в него са формулирани

тромаво и неясно, което затруднява възприемането им от осигурителите и осигурените лица, от органите по тяхното прилагане.

- Разрешаването на противоречията и конфликтите в осигурителната система не може да се постигне в рамките на класическите трипартитни споразумения между работодатели, работници и държава.

- Прилагането на чисто административни похвати при разрешаване на конфликтите, възникващи между отделните участници в осигурителния процес, е крайно нежелателно, особено в период на постоянни промени. Този подход на разрешаване на конфликти трябва постепенно да се заменя с принципа на добрата воля, особено, когато се касае за доброволно изпълнение на задължения към осигурителната институция.

- Неадекватността на нормативната система, във връзка с методите за разрешаване на конфликти и спорове в осигурителния процес, произтича именно от това, че в осигурителното законодателство не са отчетени всички конфликтни точки. Не са отчетени възможностите за разрешаване на спорове в по извънсъдебен начин.

- Необходимо е усъвършенстване на осигурителния модел, с оглед осъществяване на активен диалог и взаимодействие между работодатели, работници, държава, с цел изготвяне и реализиране на решения, отговарящи както на обществените и личните потребности, така и на бизнес целите.

Обобщени резултати:

- Направена е оценка на въздействието на конвенционалните методи за управление на промените в осигурителната система и на реално постигнатите резултати от тяхното приложение – дали са смекчили или са изострили конфликтите в нея..

- Аргументирана е необходимостта от: съчетаване на организационното, квалификационното и оперативно ниво на държава, работодатели, работници, осигурени и самоосигуряващи се; прилагане на алтернативни методи и подходи, заменящи административното или съдебното разрешаване на спорове.

- Потвърдена е авторовата теза: Неадекватността на нормативната система, във връзка с методите за разрешаване на конфликти и спорове в осигурителния процес, произтича именно от това, че в осигурителното законодателство не са отчетени всички конфликтни точки.

- Очертани са възможностите за прилагане на алтернативни способности за разрешаване на спорове, като приложим инструментариум в осигурителния процес.

- Предвид дълбоката криза, която държавността в страната изживява през последните години, резултатите могат да бъдат пример на обновяваща се администрация, съществуваща, за да обслужва гражданите и обществото, а не обратното.

IV. ПРИНОСИ В ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

1. Изведени са съвременни предизвикателства пред социалното осигуряване в България в контекста на европейските критерии, действащото българско законодателство и осъществяваните реформи.
2. На основата на систематизация на съществуващи теоретични възгледи на утвърдени автори е направена авторова интерпретация на понятието конфликт в осигурителната система, представени са неговите възможни проявления. Изяснена е спецификата и е структурирана проблематиката за управление на противоречията и конфликтите в държавното обществено осигуряване.
3. Типологизирани са основни противоречия, водещи до конфликти в системата на ДОО. На тази основа са изведени и класифицирани възможни конфликти между участниците в осигурителния процес и последиците от влиянието на тези конфликти върху доверието в осигурителната система.
4. За доказване на авторовата теза е направено авторово емпирично социологическо проучване, обхващащо организацията и дейността на две териториални структури на “РУСО” и взаимоотношенията им с различни социални групи, индентифицирани са проблеми, доказващи необходимостта от управление на конфликтите в осигурителната сфера.
5. Обосновани са предпоставките и са направени конкретни предложения за използване на алтернативни методи и подходи за разрешаване на спорове в осигурителния процес, като инструмент за избягване на обществено напрежение.

V. ПУБЛИКАЦИИ, СВЪРЗАНИ С ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

1. Пържанова, А. Прилагане на алтернативни подходи и методи за управление на конфликтите в осигурителния процес. – Родопи, 3/4, 2013., См., ISSN: 1312-4552 /под печат/
2. Пържанова, А. Пенсионное обеспечение нуждается в перемене. – В: Международной научно-практической конференции „Финансовые проблемы и пути их решения: теория и практика”, Санкт-Петербург, Издательство Политехнического университета, 2011.
3. Пържанова, А. Измерения на пенсионната политика в България – проблеми и решения. – В: Сборник доклади от Ежегодна научна сесия на СУ - Пловдив ”Дни на науката 2011”, Пл., 2011.
4. Пържанова, А. Конфликтите в осигурителния процес у нас. – Родопи, 3/4, 2010., См.,
5. Пържанова, А. Българската пенсионна реформа – правото на избор при демокрацията е свободата на избор. – В: Научни трудове, том IV, част I, (Научна конференция с международно участие 13-14 октомври, 2010, Кърджали.
6. Пържанова, А. Алтернативите на обществената ни система. – В: Международно-научно онлайн списание – наука и технологии, Съюз на учените в Стара Загора. <http://journal.sustz.com/VolumeI/Number7//index.html>
7. Участие в Кръгла маса – Пенсионна реформа – необходимост от промените и основни параметри, с подкрепата на фондация ” Ханс Зайдел”, организирана от фондация ”Condrat Adenauer” и „Hans Zauer”, съвместно с МТСП и НОИ на 16.07.2010, Смолян.